

Namesto uvoda: dvajseti mož

Zgodovino postkomunizma je treba pripovedovati z njenega konca. Tako si prihranimo marsikatero iluzijo, recimo to, da naj bi bil postkomunizem zgodovinska faza prehoda, ki se v določeni časovni točki začne in v drugi konča, in s tem pa izpolni svoj smisel. Konec, s katerim se naša zgodba pričinja, pa se začinja tam, kjer je ta zgodovina izgubila sleherni smisel in se razblinila v nič.

Kratek, le nekaj kilometrov dolg odsek železniške proge, ki glavno mesto Srbije, Beograd, povezuje s črnogorskim pristaniščem Barom, je speljan skozi Bosno in Hercegovino. Na tem odseku, na postaji Štrpci, je februarja 1993 srbska paravojaška enota zaustavila vlak Beograd–Bar (pozneje se je izkazalo, da z vednostjo in dovoljenjem beograjske vlade). Kot strela naglo so preiskali vagone in potnike (šlo je za dvajset mož) prisilili, da so izstopili. Najmlajši je bil star sedemnajst let. Osemnajst jih je bilo muslimanov, v glavnem državljani Srbije in Črne gore, eden je bil Hrvat, upokojeni oficir jugoslovanske armade, ki je živel v Beogradu in je bil na poti v Podgorico, prestolnico Črne gore, zato da bi obiskal sina, ki je tam služil vojaški rok. Narodnost, starost in ime dvajsetega moža ostajajo neznani – tudi danes. Vse, kar se o njem ve, je to, da je bil »črnc«. Štiri izjave, ki so jih priče pozneje podale neodvisno druga od druge, se glede tega ujemajo. Kot je izjavil železniški čuvaj na postaji Štrpci, je bil videti temnopolt, recimo, kot kak Egipčan. Ta temnopolti možki naj bi bil tršat, velik približno meter petinosemdeset, prek ene roke mu je visel suknjič, v drugi je nosil potovalko ali pa kovček. Tudi

pomočnik strojevodje naj bi ga videl na peronu. V spremstvu enega od vojakov naj bi bil šel proti parkiranemu tovornjaku. Vojak naj bi bil ga rahlo lopnil po rami in se pri tem zasmel. Tudi sprevednik se je spomnil, da naj bi bil imel možak pri sebi povratno vozovnico za smer Beograd–Podgorica.

Kaj se je godilo za tem, je postalo znano tri leta pozneje, na podlagi izjave, ki jo je eden od ugrabiteljev dal pred preiskovalnim sodnikom. Dvajset potnikov so s tovornjakom prepeljali do telovadnice neke osnovne šole v bližnji vasi, kjer so jih trpinčili in pretepali. »Če je kdo padel na tla, smo se ga lotili z nogami.« Tudi temnopoltega možaka so pretepali, »čprav njega še najmanj«. Vsem so odvzeli denar in vrednejše stvari ter si plen pozneje razdelili. Iz izjave omenjenega ugrabitelja je razbrati, da so temnopoltega moža iz vlaka odpeljali zadnjega. Spomnil se je tudi, da je vodja paravojaške enote rekel: »To je pa moj bratec,« in ga poljubil. Po taisti izjavi naj bi se možak v telovadnici poskušal celo odkupiti: »Črncem je iz žepa potegnil neveljavni jugoslovanski denar in rekel, da si hoče z njim kupiti življenje, mi pa smo se temu smejali.« V tistem času je v Jugoslaviji vladala nezaslišana inflacija, nenehno so izdajali nove bankovce, tako da so celo tamkajšnji prebivalci komajda vedeli, kateri bankovec je v veljavi in kateri ne. Temnopolti možak torej še toliko manj. Tudi tega ni vedel, da je bilo njegovo življenje tisti trenutek vredno še manj od brezvrednega denarja, s katerim se je poskušal odkupiti.

Približno po uri mučenja so ugrabljeni potnike zvezali z žico in jih z istim tovornjakom prepeljali do pogorele hiše v nekem sadovnjaku ob reki Drini. Tam so jih v skupinah po pet ali šest odvedli v pritličje in jih ustrelili. Dva, ki sta skušala zbežati, so pokončali zunaj, v sadovnjaku. Naslednji dan so trupla pometali v reko. Nikoli jih niso našli.

Nekaj let pozneje so enega od storilcev, tistega, čigar izjavo tu navajamo, na nekem črnogorskem sodišču obsodili na 15 let zapora. Drugi še čakajo na sojenje, nekateri tudi pred mednarodnim tribunalom za vojne zločine v Haagu. Večina med njimi pa je prej ko slej na prostosti.¹

¹ Vodjo te skupine, nekega Milana Lukića, so julija 2009 pred haaškim sodiščem obsodili na dosmrtno ječo, vendar ne zaradi omenjene zadeve, ampak za druge zločine, ki jih je zagrešil med vojno.

Glede žrtev so medtem postale znane vse podrobnosti: njihova imena, kje so živele, in kje delale itn. Na začetku so njihovo neznano usodo osvetlile njihove družine in nekatere nevladne organizacije, pozneje (čepprav je to trajalo leta) tudi institucije »pravne države«. Še zdaj pa je pokopano v temo to, kaj se je zgodilo s temnopoltim moškim. Kdo je bil? Kako mu je bilo ime? So ga izpustili, in če – kdaj, in kako? Kolovodja morilske tolpe ga je imenoval »brattec« in ga poljubil; niso ga toliko pretepali kot druge. To daje upanje, da ni skupaj z njimi končal v Drini. Po drugi strani je edini, ki je bil doslej obsojen, zatrjeval, da so vse, ki so jih odpeljali z vlaka, tudi pobili.

Zakaj ničesar ne vemo? Zato ker o usodi tega človeka ni povpraševal nihče, niti preiskovalni sodnik ne. Kot da ga nihče ne bi pogrešal. Le abstraktno si lahko predstavljamo, da mora nekje biti neka družina, ki ga pogreša. A nobene družbe ni, ki bi razglasila, da je pogrešan, nihče ni zahteval njegove vrnitve. Kraten mu je celo status žrtve, žrtve, ki bi jo kakšna družba – recimo v formi naroda – lahko zopet uporabila v narativu svojega kolektivnega trpljenja in jo kot ritualni element pomnjenja vgradila v svojo identiteto. In tudi če bi ugrabitev nekako preživel, če bi ga morilec, ki je »črnca« poljubil kot svojega »bratca«, izpustil, za sodno oblast še vedno ne bi imel nikakršnega pomena. Kot edini preživeli bi bil lahko kronska priča pokola, a doslej še ni bilo sodišča, ki bi ga njegovo pričevanje zanimalo. Naj je živ ali mrtev, »črmec« je brez pomena – zato ker ni pripadal nobeni družbi.

V krajih, kjer se je odvila ta okrutna zgodba kot medel odsev onega epohalnega požara, v katerem so šle po zlu cele družbe, imajo o ljudeh, ki so izginili na podoben način, navado reči, da jih je požrla noč.

Prav ta noč, ki požira ljudi brez družbe, je tista, v kateri svoj konec nahaja zgodovina postkomunizma. Kdor jo poskuša v pripoved zajeti s tega stališča, se nenadoma znajde pred novo, temno perspektivo, ki jo je v svojem delu *Homo sacer* opisal Giorgio Agamben. Agamben svari pred tem, da bi krvavi razpad Jugoslavije in razkroj tradicionalnih državnih organizmov v Vzhodni Evropi, ki sta pospremila padec komunizma, zamenjevali z začasnim ponovnim padcem v naravno stanje – hobbesovski boj vseh proti vsem –, ponovnim padcem, ki naj bi ga v teku